

1921–1940 M. LAIKOTARPIO LIETUVOS KARIUOMENĖS TYRIMAI

*Jonas Vaičenonis,
(Vytauto Didžiojo universitetas)*

Iki šiol neturėjome istoriografinių darbų, skirtų I Lietuvos Respublikos kariuomenės tyrimams, todėl bandysime nuosekliai aptarti tai, kas šia tema iki šiol yra parašyta. Straipsnyje nebus aptarinėjama Lietuvos karo aviacijos ir laivyno istoriografija. Tiek karo aviacija, tiek ir tarpukario laivynas jau sulaukė nemažai studijų bei atskirų mokslinių ir populiarių straipsnių, todėl jiems reikėtų paskirti atskirą istoriografinį darbą.

Sovietiniais metais Lietuvos kariuomenės vardas buvo tabu. Dėl šios priežasties turime tik keletą sovietinėje Lietuvoje išleistų darbų Lietuvos kariuomenės tema, kurie yra tendencingi ir reikalauja kritinio tyrėjo žvilgsnio. Čia reikia paminėti J. Jurginio darbą „Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais“¹, dokumentų rinkinį, parengtą B. Baranausko, „Geležinis vilkas“², generolo Vinco Vitkausko raštus³, kur tik kelios dešimtys puslapių skirta tarpukario Lietuvai. Dar galima paminėti ir Jono Macijausko veikalą, kuriame pristatoma Lietuvos kariuomenės reakcija į susidariusią situaciją Lietuvą okupuojant sovietams 1940 m. birželį.

Kur kas daugiau Lietuvos kariuomenės palikimui išsaugoti per tuos penkiasdešimt sovietinės okupacijos metų buvo nuveikta lietuvių išeivijoje, ir ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ten atgimė ir periodiškai buvo leidžiamas „Kario“ žurnalas, skaitytojus ir tyrėjus pasiekė emigravusių Lietuvos kariuomenės karininkų prisiminimai ir pavieniai kariuomenės istorijos fragmentų darbai. Apie juos kalbėsime vėliau.

Per pastarąjį dešimtmetį susidomėjimas I Lietuvos Respublikos kariuomenės istorija labai išaugo. Domimasi ne tik kariuomenės veikėjų gyvenimu ir veikla, bet ir atskirų kariuomenės dalių istorija, paramilitarinių organizacijų veikla. Jau keleri metai Vytauto Didžiojo universitete ir Vilniaus universitete bakalauro ir magistro Lietuvos istorijos studijų programų studentai gina diplominius darbus, skir-

¹ Jurginis J. Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 m. Vilnius, 1955, p. 68.

² „Geležinis Vilkas“. Vilnius, 1965, p. 107.

³ Vitkauskas Vincas. Raštai. Vilnius, 1988, p. 172.

tus atskiroms tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos problemoms.

Prieš aptariant šio laikotarpio kariuomenės tyrimų istoriografiją, reikėtų susipažinti su šio istorinio tarpsnio periodizacijos problema. Šiandien dar neturime galutinai suformuotos I Lietuvos Respublikos kariuomenės istorijos periodizacijos koncepcijos. Manau, kad būtų tikslinga išskirti keturis 1918–1940 metų laikotarpio kariuomenės istorijos periodus: I – 1918–1920 m.; II – 1921–1926 m.; III – 1927–1934 m.; IV – 1935–1940 m. Pirmasis periodas istoriografijoje jau turi nusistovėjusį „Kovų už Nepriklausomybę“ pavadinimą. Antrąjį galima būtų pavadinti „Kariuomenės reorganizavimo taikos metu“ laikotarpiu, trečiasis – tai „Kariuomenės pertvarkymo planų“ laikotarpis ir ketvirtasis – „Kariuomenės modernizacijos“ laikotarpis. Šie keturi periodai vienaip ar kitaip yra susiję tarpusavyje, todėl kartais yra sunku brėžti juos atskiriančias linijas. Kiekvienas jų taip pat yra glaudžiai susiję ir jiems darė įtaką to meto Europos įvykiai.

Pradedant istoriografinę apžvalgą, derėtų išskirti keletą knygų, išleistų emigracijoje, kurių dalis buvo pakartotinai išleista pastaraisiais metais, ir I Lietuvos Respublikos kariuomenės tyrėjams tėra antrinis šaltinis. Tai buvusio kariuomenės vado generolo Stasio Raštikio⁴, krašto apsaugos ministrų pulkininko Konstantino Žuko⁵ ir brigados generolo Kazio Musteikio⁶ prisiminimai bei knyga apie generolą Povilą Plechavičių⁷. Be šių leidinių, tyrėjus pasiekė dar keletas Lietuvos kariuomenės karininkų memuarai: Generalinio štabo pulkininko leitenanto Juozo Listopadskio⁸, majoro Stasio Asevičiaus⁹, pulkininko leitenanto Teodoro Reingardo¹⁰, leitenanto Aleksandro Atučio¹¹, Generalinio štabo majoro Antano Malijonio¹², leitenanto Petro Biržio¹³.

Šalia suminėtų memuarų reikia paminėti ir 1935–1940 m. lai-

⁴ Raštikis St. Kovose dėl Lietuvos. Vilnius, 1990, T. 1, p. 704; 1990, T. 2, p. 688; Raštikis St. Įvykiai ir žmonės. Kaunas, 1996, T. 3, p. 616.; Raštikis St. Lietuvos likimo keliais. Kaunas, 1996, T. 4, p. 792.

⁵ Žukas K. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992, p. 334.

⁶ Musteikis K. Prisiminimų fragmentai. Vilnius, 1989, p. 64.

⁷ Gen. Povilas Plechavičius. Brooklyn, 1978, p. 300.

⁸ Listopadskis J. Laisvės ir vergijos metai. Vilnius, 1993, p. 199.

⁹ Asevičius S. Praeitin atsigrėžus. Kaunas, 1993, p. 122.

¹⁰ Reingardas T. Jūrininkas, karininkas, mirtininkas. Šiauliai, 2000, p. 271.

¹¹ Atutis A. Keturiuose kariuomenėse. Vilnius, 1997, p. 107.

¹² Malijonis A. Stipresni už mirtį. Kaunas, 1994, p. 58.

¹³ Pupų dėdė: atsiminimai. Vilnius, 1999, p. 222.

kotarpio tyrimams svarbius, Jungtinėse Valstijose išleistus, Prezidento A. Smetonos adjutanto Václavo Šliogerio atsiminimus¹⁴, puikiai parodančius Prezidento kasdienybę ir jo santykį su jį supančia aplinka.

Turime tik kelis darbus, skirtus kai kurių karininkų biografiniams tyrimams. Kiek didesnio dėmesio čia yra sulaukęs Generalinio štabo pulkininkas Kazys Škirpa¹⁵ ir tikriausiai vienintelė biografinė knyga, parašyta apie archeologą, pulkininką Petrą Tarasenką¹⁶.

Iki šiol neturime gausnesnių Lietuvos kariuomenės tyrimams svarbių pirminių šaltinių publikacijų. Bene didžiausias toks rinkinys – tai Antano Martinionio sudaryta knyga „Žygis į Vilnių 1939 m. spalio 27–29 d.“¹⁷, kurioje šalia publikuojamų archyvinių dokumentų apie Lietuvos kariuomenės žygį į Vilnių yra pateikti žygio dalyvių prisiminimai, Respublikos Prezidento, Šaulių sąjungos vado, užsienio reikalų ministro kalbos ir poezijos skyrelis, kuriame surinkti eilėraščiai apie Vilnių. Rinkinyje nėra platesnių publikuojamų dokumentų ir pateikiamos medžiagos vertinimų, taip pat pažymėtinas ir sudarytojo medžiagos atrankos subjektyvumas. Todėl aptariant pristatomą problemą, reikia išsamesnių ir nuodugnesnių pirminių šaltinių studijų. 1994 m. Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba pakartotoj Vytauto Bulvičiaus 1939 m. išleistą monografiją „Karinis valstybės rengimas“¹⁸, kuri kaip pirminis šaltinis yra svarbi XX a. ketvirtąjo dešimtmečio antrosios pusės kariuomenės ir visuomenės rengimo valstybės gynybai tyrimams.

Keletą svarbių kariuomenės istorijai pirminių šaltinių Lietuvos istorijos metraštyje paskelbė Gediminas Rudis. Pirmasis dokumentas, kuriame pateikiama Lietuvos karininkijos nuotaikų 1934 m. analizė, datuotas 1934 m. pavasariu. Šis dokumentas – patvirtinimas, kad 1934 m. birželio 7 d. karinis pučas nebuvo kaip perkūnas iš giedro dangaus. Jis liudija, kad maišto dvasia buvo juntama iš anksto¹⁹. Antroji publikacija – generolo leitenanto Petro Kubiliūno 1934–

¹⁴ Šliogeris V. Antanas Smetona. Žmogus ir valstybininkas. Cleveland, 1966, p. 188.

¹⁵ Vaščova Ž. Vienas prieš daugumą. Kazio Škirpos kurta saugios Lietuvos koncepcija // Darbai ir dienos. Kaunas, 2002, T. 30, P. 121–142.; Locaitis L. Plk. K. Škirpos pasiūlymo Vokietijai ir Tarybų Sąjungai garantuoti Lietuvos nepriklausomybę bei paramą kovoje dėl Vilniaus klausimu // Lietuvos istorijos studijos. Vilnius, 1998, T.6, P.72–79.

¹⁶ Steponavičienė D. Petras Tarasenska. Vilnius, 1996, p. 157.

¹⁷ Žygis į Vilnių 1939 m. spalio 27–29 d. Vilnius, 1997, p. 364.

¹⁸ Bulvičius V. Karinis valstybės rengimas. Kaunas, 1994, p. 273.

¹⁹ Rudis G. Lietuvos karininkijos nuotaikų 1934 m. analizė // Lietuvos istorijos metraštis. 1998 metai. Vilnius, 1999, P. 231–240.

1937 m. malonės prašymai²⁰. Publikacijos autoriaus teigimu, šie dokumentai ne tik padeda išsiaiškinti Vyriausiojo štabo²¹ viršininko vaidmenį pučo metu, bet ir nemažai pasako apie vieno iš gambiausių Lietuvos generolų būdą.

Toliau istoriografinę Lietuvos kariuomenės tyrimų apžvalgą bandysime apžvelgti siūlomų periodų tvarka.

Vienas stambiausių leidinių, skirtų kariuomenės istorijai po kovų už Nepriklausomybę laikotarpio iki šiol, yra buvusio Lietuvos kariuomenės karininko Vytenio Statkaus knyga „Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.“²². Knyga skirta visam tarpukariniam kariuomenės istorijos laikotarpiui ir gana plačiai struktūriškai apžvelgia patį kariuomenės gyvenimą. Gausu joje ir šaltinių, kurių dalis pateikta knygos pabaigoje, taip pat ir memuarinių autoriaus kolegų straipsnių atskiromis temomis. Rengiant knygą dalyvavo net 48 sudarytojo pagalbininkai, kurių 98 procentai – buvę Lietuvos kariuomenės karininkai ir kariai. Autorius pripažįsta, jog jis, būdamas išeivijoje, negalėjo pasinaudoti Lietuvos archyvuose saugomais dokumentais, todėl atsiradę netikslumai yra pagrindinis veikalo trūkumas.

1998 metais, minint Lietuvos kariuomenės 80 metų sukaktį, Krašto apsaugos ministerija išleido Gintauto Surgailio monografiją Lietuvos kariuomenė 1918–1998²³. Ši monografija vėlgi daugiau enciklopedinio pobūdžio, skirta plačiajai visuomenei susipažinti su Lietuvos kariuomenės aštuoniasdešimties metų nueitu keliu, nors joje yra pateikiama nemažai naujų, archyviniais dokumentais paremtų skaičių ir duomenų.

Mažiausiai nagrinėtas yra „Kariuomenės reorganizavimo tautos metui“ (1921–1926) laikotarpis. Čia paminėtinas tik Algimantas Kasparavičius, kuris paskelbė porą mokslinių straipsnių, įvardydamas 1926 metų Generalinio štabo viršininko plk. lt. Kazio Škirpos pastangas pertvarkyti kariuomenę²⁴. Pirmajame straipsnyje au-

²⁰ Rudis G. Petro Kubiliūno malonės prašymai (1934–1937) // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. Vilnius, 1998, p. 300–331.

²¹ I Lietuvos Respublikos laikais kelis kartus keitėsi šis pavadinimas: Generalinis štabas 1918–1924, Vyriausiasis štabas 1924–1935, Kariuomenės štabas 1935–1940; todėl tekste vartojami įvairūs pavadinimo variantai pagal laikotarpį.

²² Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986, p. 1040.

²³ Surgailis G. Lietuvos kariuomenė 1918–1998. Vilnius, 1998, p. 146

²⁴ Kasparavičius A. Koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės pastangos reorganizuoti kariuomenę 1926 metais // Lietuvos istorijos metraštis, 1993 metai. Vilnius, 1994, p. 58–69.; Kasparavičius A., Mieliauskas T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais // Karo archyvas. Vilnius, 1998, p. 144–161.

torius pristatė Lenkijos ir Lietuvos tarpusavio santykių problemą, pateikė abiejų valstybių kariuomenių galingumo įvertinimą ir atskleidė Lietuvos kariuomenės trūkumus. Pateiktose išvadose pasigendama konkretesnio kariuomenės pertvarkymo būtinumo priežasčių įvardijimo. Antrajame straipsnyje vėlgi aptariami Lietuvos ir Lenkijos santykiai, bandoma palyginti 1926 ir 1939 metų Lietuvos kariuomenės materialinę bazę. Čia nerandame perėjimo nuo K. Škirpos iki St. Raštikio reformų, nenurodytos ir paskutiniųjų kariuomenės pertvarkymų priežastys, trūksta platesnio kai kurių kariuomenės rūšių aptarimo. Nesinorėtų sutikti ir su teiginiu, kad tik St. Raštikis įtikino vyriausybę, kad kariuomenę reikia perorganizuoti ir perginkluoti. Manome, kad tiek 1926 metų vyriausybė, tiek vėlesnės vyriausybės palaikė pastangas reformuoti kariuomenę. Todėl iki St. Raštikio taip pat buvo stengiamasi įsigyti naujų ginklų ir spręsti ginkluotės sureguliuavimo klausimus, bet tai galėtų būti jau kito tyrinėjimo tema. A. Kasparavičius monografijoje „Didysis X Lietuvos užsienio politikoje“, pateikdamas gana nemažai skaičių, bando palyginti Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių santykį 1926 metais, kur konstatuojamas Lietuvos kariuomenės bejėgiškumas ir reformų būtinumas²⁵. 1926 m. Lietuvos politinės situacijos kontekste pateikiama vyriausybės pozicija, kad valstybė turi būti pasirengusi karui su Lenkija²⁶. Todėl nepaisant visų sunkumų ir problemų, išskiriamas kariuomenės reorganizavimo būtinumas.

Dar tarpukariu nemažas dėmesys buvo skirtas kariuomenės švietimo problemai. „Mūsų žinyne“²⁷ buvo skelbti keli karininko Vytauto Steponaičio (ilgamečio „Mūsų žinyno“ redaktorius) straipsniai apie švietimo problemas kariuomenėje 1921–1926 metų laikotarpiu²⁸. Istoriografiniu požiūriu šie tekstai ne tik atskleidžia to lai-

²⁵ Kasparavičius A. Didysis X Lietuvos užsienio politikoje. Vilnius, 1996, P. 224–226.

²⁶ Ten pat, P. 276.

²⁷ Mūsų žinynas // Karo mokslo ir istorijos žurnalas, Krašto apsaugos ministerijos literatūros skyriaus leidinys, leistas 1921.III.-1940.V.

²⁸ Analfabetizmas naujokų tarpe 1921 met. // Mūsų žinynas. 1923, T. 5, Nr. 13, P. 130–132; 1922 metų naujokų išsilavinimas // Mūsų žinynas. 1924, T. 6, Nr. 17, P. 412–415; 1924 metų naujokų išsilavinimas // Mūsų žinynas. 1925, T. 8, Nr. 24, P. 532–535; 1923 m. naujokų išsilavinimas // Mūsų žinynas. 1925, T. 9, Nr. 25, P. 88–91; Steponaitis V. Naujokų išsilavinimas (1921–1924 met.) // Mūsų žinynas. 1926, T. 11, Nr. 33, P. 357–373; Steponaitis V. 1925 metų rudens šaukimo naujokų išsilavinimas ir mokymo rezultatai // Mūsų žinynas. 1926, T. 11, Nr. 33, P. 473–476; 1926 metų šaukimų naujokų išsilavinimas // Mūsų žinynas. 1927, T. 12, Nr. 36, P. 354–358; Kareivių švietimas 1926 m. // Mūsų žinynas. 1927, T. 12, Nr. 36, P. 358–362; Steponaitis V. Naujokų išsilavinimas (1925–26 met.) // Mūsų žinynas. 1927, T. 13, Nr. 37, P. 1–8.

kotarpio kariuomenės realijas, požiūrį į šaukiamųjų naujokų išsilavinimą ir švietimą, bet yra ir puikus šaltinis nagrinėjant kariuomenės tautinės sudėties problemą.

Plačiau nenagrinėtas ir 1927–1934 metų kariuomenės istorijos laikotarpis. Apie jį šiandien informaciją pateikia tik memuarinė ir kraštotylinė medžiaga. Čia reikia paminėti Vidmanto Jankausko monografiją apie Nepriklausomos Lietuvos generolus²⁹, kurioje yra pateiktos daugelio Lietuvos kariuomenės generolų biografinės apybraižos. Jose ne tik žvelgiama į žmogaus gyvenimą bet ir paryškunami atskiri kariuomenės gyvenimo, tarp kurių rasime ir fragmentiškai aptariamus pertvarkymus kariuomenėje, o kalbant apie gen. Petrą Kubiliūną, akcentuojami 1934 metų pučo įvykiai. Bet tai ne tyrinėjimai, o šaltiniai ateities studijoms.

Tik fragmentiškai apie kariuomenės reikalus užsimena A. Eidintas monografijoje „Antanas Smetona“³⁰. Knygoje yra skyrius, pavadintas „Prezidentas, kariuomenė ir diplomatija“, kuriame, remiantis V. Šliogerio, J. Augustaičio ir K. Musteikio atsiminimais³¹, šiek tiek kalbama apie santykius su St. Raštikiu.

Vienas darbų, apimančių visą A. Smetonos biografiją ir skirtų jo aplinkai, politikai, santykiams su visuomene, – profesoriaus L. Truskos monografija „Antanas Smetona ir jo laikai“³². Tekste rasime nemažai informacijos apie poperversminio 1926 m. gruodžio 17 d. laikotarpio A. Smetonos santykius su kariuomenės vadovybe ir karininkija, karo padėties įvedimą ir apskritai karininkijos vaidmenį A. Smetonos valdymo piramidėje.

Pats naujausias darbas, telpantis į šios istoriografijos rėmus, istoriko Ričardo Čapo „Plečkaitininkai“³³, skirtas Lietuvos opozicinių partijų kovai prieš autoritarinį režimą, susikūrusį po 1926-ųjų perversmo. Studijoje nemažai dėmesio skirta ir kariuomenei aptariant ne tik aukštesnius ir žemesnius karininkus, bet ir viršilas, vachmistrus, puskarininkius ir liktinius karius, kalbant apie pastangas juos patraukti į kovą prieš perversmą įvykdžiusius ir valdžią paėmusius karininkus ir jų statytinius A. Smetoną ir A. Voldemarą.

---

²⁹ Jankauskas V. Nepriklausomos Lietuvos generolai. Vilnius, 1998, p. 280.

³⁰ Eidintas A. Antanas Smetona. Vilnius, 1990, p. 245.

³¹ Ten pat, p. 152–161.

³² Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai. Vilnius, 1996, p. 411.

³³ Čepas R. Plečkaitininkai. Vilnius, 2000, p. 273.

Apie paskutinįjį 1935–1940 metų laikotarpį kalbėta šiek tiek daugiau, tačiau dažniausiai jis minimas aptariant visą tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos laikotarpį nuo 1918 iki 1940 metų arba nušviečiant tik kariuomenės situaciją 1939–1940 metais. Čia paminėtini Gintautas Surgailis ir Arvydas Pociūnas, kurie 1992 m. dalyvavo ekspertų komisijoje, sudarytoje prie Lietuvos derybų su Rusija delegacijos, vadovaujamoje dr. E. Nazelskio ir dr. E. Jovaišos. Ši grupė nustatė Sovietų okupacijos metu padarytą žalą Lietuvos kariuomenei. Šių tyrimų pagrindu buvo paskelbta ir nemažai straipsnių tiek populiarioje, tiek įvairioje mokslinėje spaudoje³⁴. Paminėtina ir G. Surgailio parašyta knygelė „Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918–1941“³⁵. Joje trumpai apžvelgta minėto laikotarpio kariuomenės istorija pristatant ją sovietinės okupacijos išvakarėse. Čia taip pat pasigendama platesnės kariuomenės modernizacijos analizės. To paties autoriaus monografijoje „Lietuvos kariuomenės vadai“³⁶ yra pateikta ir gen. St. Raštikio biografija, o šalia kitų faktų, tik trumpai pristatoma kariuomenės reforma ir kai kurie jos rezultatai.

Šio straipsnio autoriaus yra aptarta Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939 m.)³⁷, atskleidžiant Lietuvos kariuomenės reformų būtinumą, pasirengimą jas atlikti ir atlikto darbo rezultatus Europos kontekste. Šis darbas užpildo kai kurias mūsų kariuomenės istorijos spragas, tačiau taip pat atskleidžia dar daugelį ateities tyrimų kryptių. Ateityje tam tikri tyrimai turėtų būti skirti kariuomenės štabo veiklos istorijai, mobilizacinių planų rengimo, raidos ir įgyvendinimo istorijai, valstybės gynybinių planų analizei.

Skirtingomis tarpukario kariuomenės istorijos temomis rašė ir daugelis to laikotarpio amžininkų – karininkų, kurių prisiminimai yra tikrai vertingi. Iš jų galima būtų paminėti St. Biručio³⁸, J. Meis-

---

³⁴ Surgailis G. Tarpukario Lietuvos kariuomenė // Kardas. 1994, Nr. 1–2, P. 24–25; Surgailis G. Lietuvos karo laivynui – 60 // Karys. 1995, Nr. 7, P. 26–27; Pociūnas A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais // Kardas. 1994, Nr. 7–8, P. 16–18; Pociūnas A. Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939–1940 metais // Mokslas ir technika. 1993, Nr. 4, P. 30–31;

³⁵ Surgailis G. Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918–1941. Vilnius, 1996, p. 32.

³⁶ Surgailis G. Lietuvos kariuomenės vadai. Vilnius, 1992, p. 192.

³⁷ Vaičėnionis J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939) // Darbai ir Dienos. Kaunas, 2000, T. 21, P. 131–176.

³⁸ Birutis St. Lietuvos kariuomenės ginklavimas // Karys. 1991, Nr. 5, P. 255–262; Nr. 6, P. 308–310.

ter³⁹, J. Pyragiaus⁴⁰, St. Buzo⁴¹ ir kitų tekstus. Pats St. Raštikis savo atsiminimų tomuose⁴² apie reformas kariuomenėje kalba ne itin daug. Trumpai pristatęs reformų planą, jis toliau aptaria kariuomenės vadovybės įstatymą, mokymą, kariuomenės ir visuomenės santykius, Šaulių sąjungos reformą ir tai, kas buvo nuveikta per tuos kelerius metus iki 1939-ujų.

Žvelgiant į visą aptariamą laikotarpį, galima pastebėti, kad beveik nėra tyrimų, skirtų atskirų tarnybų, dalinių ar karinių struktūrų istorijai. Čia vėlgi galima išskirti tik keletą atliktų darbų: G. Surgailio sintetinį darbą, skirtą karinėms-visuomeninėms organizacijoms⁴³, Aušros Jurevičiūtės tyrimą, skirtą Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos kūrimo problemai⁴⁴, ir Romo Juzefovičiaus tyrimą, skirtą Karo mokslų draugijos veiklai⁴⁵. Kiek plačiau yra aprašyta kariuomenės šarvuotosios technikos⁴⁶ (autoriai A. Pociūnas, Liucijus Suslavičius, Vytautas Grigoraitis), kariuomenės automobilių⁴⁷ ir sunkvežimių⁴⁸ isto-

³⁹ Meister J. Lietuvos laivynas // Karys. 1975, Nr. 1, P. 6; Nr. 2, P. 50.

⁴⁰ Pyragius J. Kovosiu, kol gyvas. Kaunas, 1993, p. 200; Pyragius J. Lietuvos karo aviacijos tarnyboje // Plieno sparnai. 1998, Nr. 5, P. 56–61.

⁴¹ Buzas S. Brigados generolas Kazys Musteikis // Karys. 1994, Nr. 11, P. 12; Buzas S. Lietuvos karo mokyklai 75-eri // Karys. 1994, Nr. 6, P. 12–14.

⁴² Raštikis St. Kovose dėl Lietuvos. Vilnius, 1990, p. 704; Raštikis St. Įvykiai ir žmonės. Kaunas, 1996, p. 616.

⁴³ Surgailis G. Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // Karo archyvas. Vilnius, 1997, T. 14, P. 48–99.

⁴⁴ Jurevičiūtė A. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos kūrimas // Karo archyvas. Vilnius, 2001, T. 16, P. 137–145.

⁴⁵ Juzefovičius R. Istorinė švietėjiška karo mokslų draugijos veikla 1923–1933 // Karo archyvas. Vilnius, 2002, T. 17, P. 181–194.

⁴⁶ Pociūnas A. Buvo pasirošę ginti Lietuvą... Šarvuočiai // Tėviškės žinios. 1989, Nr. 140; Pociūnas A. Buvo pasirošę ginti Lietuvą ... Šarvuotieji traukiniai ir tankai // Tėviškės žinios. 1989, Nr. 145; Pociūnas A. Buvo pasirošę ginti Lietuvą... Tanku išvežė Rusijon // Tėviškės žinios. 1990, Nr. 9; Pociūnas A. Lietuvos kariuomenės šarvuočių rinktinė 1919–1940 metais // Trimitas. 1990, Rugsėjis, Nr. 3 (1024). P. 4, 6; Pociūnas A. Lietuvos kariuomenės šarvuočiai (tankai) // Trimitas. 1991, Nr. 18, 1991, Nr. 19; Pociūnas A. Lietuvos lengvas tankas – LLT / Trimitas. 1992, Nr. 3; Pociūnas A. Šarvuoti traukiniai Lietuvos kariuomenėje // Karys. 1994, Nr. 5; Suslavičius L. Šarvuoti automobiliai „Landsverk 182“ // Karys. 1993, Nr. 9, P. 27; Suslavičius L. Tankas Lietuvai // Karys. 1992, Nr. 2, P. 42–43; Grigoraitis V. Tankai ir tanketės (Lietuvos kariuomenės technika (1)) // Mobilis. 2000-2001, Nr. 12/1, P. 88–93; Grigoraitis V. Šarvuočiai (Lietuvos kariuomenės technika (3)) // Mobilis. 2001, Nr. 3, P. 40–45; Grigoraitis V. Traкторiai ir vilkikai (Lietuvos kariuomenės technika // Mobilis. 2001, Nr. 8, P. 40–43.

⁴⁷ Grigoraitis V. Lietuvos kariuomenės automobiliai 1919–1940 // Lietuvos archyvai. Vilnius, 1999, T. 12. P. 23–47.

⁴⁸ Grigoraitis V. Lietuvos kariuomenės technika: sunkvežimiai // Karo archyvas. Vilnius, 2001, T. 16, P. 151–182; Grigoraitis V. Lietuvos kariuomenės sunkvežimiai // Mobilis. 2000, Nr. 6, P. 40–45.

rija, 1919–1930 m. artilerija⁴⁹ (autorius A. Pociūnas), kariuomenės uniformos⁵⁰ (autorius J. Vaičenonis), karo dvasininkijos tarnyba Lietuvos kariuomenėje 1919–1929 m.⁵¹ (autorius Rytas Narvydas), karo topografijos tarnyba⁵² (autorius Algirdas Antanas Gliožaitis), ginklų dirbtuvės Linkaičiuose⁵³ (autorius Jurgis Mikaila). Tačiau dauguma šių tekstų yra paskelbta populiariojoje spaudoje. Čia reikia paminėti ir visai neseniai išėjusią Jono Rudoko monografiją „Prarastieji Lietuvos talentai“⁵⁴, kuri yra paskirta karininkų, dirbusių karo mokslo srityje, atminimui įamžinti. Knygoje pateikiama Lietuvos ginklavimosi istorija, tyrimų laboratorijos kūrimas, Lietuvos karinės pramonės darbai ir problemos. Antrojoje knygos dalyje sutalpintos trumpos daugiausiai nusipelnusių karo mokslo raidai Lietuvoje karininkų biografinės apybraižos. Turime šiandien publikuotą ir statistinį tekstą, skirtą Lietuvos kariuomenės 1920–1939 m. laikotarpio skaičiams⁵⁵, kuriame rasime ne tik iki šiol įvairioje literatūroje pateikiamų skaičių istoriografinę apžvalgą ir vertinimą, bet kiekvienų metų kiekvieno mėnesio kariuomenės sudėties statistiką. Straipsnyje yra pateiktas skyrelis kariuomenės tautinės ir religinės sudėties bendrosioms tendencijoms aptarti. Ši medžiaga turėtų tapti kiekvieno būsimo tarpukario kariuomenės istorijos tyrėjo pagalbininku.

Baigiant dar reikia paminėti šiuo metu atliekamą daugiatomio enciklopedinio leidinio *Lietuvos kariuomenės karininkai: 1918–1953 m.* rengimo darbą. 2001 m. buvo išleistas pirmasis tomas⁵⁶, į kurį buvo įdėti karininkų pavardžių abėcėliniai sąvardai: Lietuvos karininkai 1918–1940 m.; karo kapelionai 1918–1940 m.; 1940 m. spalio mėn. XV laidos aspirantai; 1940 m. lapkričio mėn. XXII laidos kariūnai; pasipriešinimo kovų dalyviai, kuriems Lietuvos Prezidento

⁴⁹ Pociūnas A. Lietuvos kariuomenės artilerija 1919–1930 m. // *Karys*. 1999, Nr. 8.

⁵⁰ Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės uniformos raida 1918–1940 metais // *Karo archyvas*. T. 14, Vilnius, 1997, P. 100–112; Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės uniformos istorija 1918–1940 m. // *Lietuvos archyvai*, (Apie Lietuvos kariuomenę). Vilnius, 1999, P. 49–63.

⁵¹ Narvydas R. Karo dvasininkijos tarnyba Lietuvos kariuomenėje (1919–1929) // *Kardas*. 2001, Nr. 1 (400), P. 36–37.

⁵² Gliožaitis A. A. Lietuvos kariuomenės geodezijos, topografijos ir kartografijos darbų, atliktų 1920–1940 metais, apžvalga // *Karo archyvas*. Vilnius, 1997, T. 14, P. 113–175.

⁵³ Mikaila J. Ginklų dirbtuvės Linkaičiuose // *Karys*. 1984, Nr. 1, P. 29–31, Nr. 2, P. 75–78, Nr. 3, P. 123–125, Nr. 4, P. 171–173, Nr. 5, P. 222–224.

⁵⁴ Rudokas J. *Prarastieji Lietuvos talentai*. Vilnius, 2001, P. 399.

⁵⁵ Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m. // *Karo archyvas*. Vilnius, 2002, T. 17, P. 144–180.

⁵⁶ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. T. 1, Vilnius, 2001, p. 351.

dekretais ir Krašto apsaugos ministerijos įsakymais 1997–2000 metais buvo suteiktas karininko laipsnis; karininkai, žuvę kovose už Nepriklausomybę 1919–1923 m.; karininkai, pašalinti iš tarnybos kariuomenėje 1940 m. birželio mėn. – 1941 m. sausio mėn.; Lietuvos liaudies kariuomenės politiniai vadovai; karininkai, nukentėję nuo sovietinio genocido 1940–1941 m.; karininkai, kalinti Štuthofio koncentracijos stovykloje 1943–1945 m.; karininkai savisaugos daliniuose; karininkai Vietinėje rinktinėje; karininkai Tėvynės apsaugos rinktinėje; karininkai Raudonojoje armijoje Antrojo pasaulinio karo metais; karininkai, 1940–1945 m. emigravę į Vakarų; karininkai 1940–1953 metų ginkluoto pasipriešinimo dalyviai.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad iki šiol nėra plačiau tyrinėtos pėstininkų ir kavalerijos pulkų istorijos, kariuomenės kasdieninis gyvenimas, tradicijos, šventės. Beveik nepaliesta karo komendantūrų istorija. Čia galima būtų atskirai iširti ir pateikti Kauno komendantūros istoriją. Taip pat išsamiau netyrinėtos paramilitarinės kariuomenės organizacijos. Kiekviena iš jų galėtų sulaukti atskirų tyrimų ir publikacijų. Neturime ir išsamių tiek 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, tiek 1934 m. birželio 7 d. karinio pučo įvykių studijų, kuriose būtų apžvelgtas ir įvertintas kariuomenės vaidmuo. Kiek didesnio dėmesio turėtų susilaukti ir aptariamojo laikotarpio Lietuvos šaulių sąjungos, kuri nuo 1935 metų buvo Lietuvos kariuomenės sudedamoji dalis, istorijos tyrimai. Taip pat vertėtų pamąstyti apie chrestomatinio I Lietuvos Respublikos kariuomenės svarbesnių dokumentų rinkinio parengimą ir publikavimą.

Įteikta 2002-09-26

SANTRUMPA

1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai

Iki šiol neturėjome istoriografinių darbų, skirtų I Lietuvos Respublikos kariuomenės tyrimams, todėl šiame straipsnyje bandoma nuosekliai aptarti tai, kas šia tema iki šiol yra parašyta. Straipsnyje neapartinėjama Lietuvos karo aviacijos ir laivyno istoriografija, nes jiems reikėtų paskirti atskirą istoriografinį darbą.

Šiandien dar neturime galutinai suformuotos I Lietuvos Respublikos kariuomenės istorijos periodizacijos koncepcijos, todėl autoriaus teigimu tikslinga išskirti keturis 1918–1940 metų laikotarpio kariuomenės istorijos periodus : I – 1918–1920 m. ; II – 1921–1926 m. ; III – 1927–1934 m. ; IV – 1935–1940 m. Remiantis šia periodizacija bandoma pateikti ir atliktų kariuomenės tyrimų istoriografinę apžvalgą.

Be iki šiol išleistų apibendrinančių enciklopedinio pobūdžio Vytenio Statkaus (Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.) ir Gintauto Surgailio (Lietuvos kariuomenė 1918–1998) monografijų, skirtų tarpukario Lietuvos kariuomenei, šiandien kiek plačiau yra aprašyta kariuomenės šarvuotosios technikos (autoriai Arvydas Pociūnas, Liucijus Suslavičius, Vytautas Grigoraitis), kariuomenės automobilių ir sunkvežimių istorija, 1919–1930 m. artilerija (autorius Arvydas Pociūnas), kariuomenės uniformos (autorius Jonas Vaičenonis), karo dvasininkijos tarnyba Lietuvos kariuomenėje 1919–1929 m. (autorius Rytas Narvydas), karo topografijos tarnyba (autorius Algirdas Antanas Gliožaitis), ginklų dirbtuvės Linkaičiuose (autorius Jurgis Mikaila), karinės-visuomeninės organizacijos (autoriai Gintautas Surgailis, Aušra Jurevičiūtė, Romas Juzefovičius). Turime šiandien publikuotą ir statistinę tekstą, skirtą Lietuvos kariuomenės 1920–1939 m. laikotarpio skaičiams (autorius Jonas Vaičenonis). Taip pat reikia paminėti šiuo metu atliekamą daugiatomio enciklopedinio leidinio *Lietuvos kariuomenės karininkai: 1918–1953 m.* rengimo darbą.

Žvelgiant į visą aptariamą laikotarpį, galima pastebėti, kad beveik nėra tyrimų, skirtų atskirų Lietuvos kariuomenės tarnybų, dalinių ar karinių struktūrų istorijai. Taip pat reikia pažymėti, kad iki šiol nėra plačiau tyrinėtos pėstininkų ir kavalerijos pulkų istorijos, kariuomenės kasdieninis gyvenimas, tradicijos, šventės. Beveik ne-

paliesta karo komendantūrų istorija. Kiek didesnio dėmesio turėtų susilaukti ir aptariamojo laikotarpio Lietuvos šaulių sąjungos, kuri nuo 1935 metų buvo Lietuvos kariuomenės sudedamoji dalis, istorijos tyrimai. Taip pat vertėtų pamąstyti apie chrestomatinio I Lietuvos Respublikos kariuomenės svarbesnių dokumentų rinkinio parengimą ir publikavimą.

RÉSUMÉ

Les études sur l'armée lituanienne de l'entre-deux-guerres 1921-1940

Jonas Vaičėnėnis

Université Vytautas le Grand

Jusqu'à présent, nous n'avons pas de travaux historiographiques, concernant des recherches sur l'armée de la Première République de Lituanie, c'est pourquoi nous essayons dans cet article d'examiner avec cohérence ce qui a été écrit sur ce thème jusqu'à présent. L'historiographie de la marine et de l'aviation militaires lituaniennes n'est pas étudiée dans cet article, car il faudrait leur octroyer un travail historiographique distinct.

Aujourd'hui, nous n'avons pas encore définitivement de former une conception de la périodisation de l'histoire de l'armée de la Première République de Lituanie, c'est pourquoi, selon l'auteur, il est juste de considérer quatre périodes dans l'histoire de l'armée pendant la période 1918-1940: I- 1918-1920; II- 1921-1926; III- 1927-1934; IV- 1935-1940. En s'appuyant sur cette périodicité, on a tenté de donner un aperçu historiographique des études réalisées sur l'armée. Sans compter la publication des monographies générales de Vytenis Statkus (Les forces armées lituaniennes 1918-1940) et de Gintautas Surgailis (L'armée lituanienne 1918-1998) de nature encyclopédique, consacrées à l'armée lituanienne de l'entre-deux-guerres, on décrit plus largement aujourd'hui les techniques des blindés de l'armées (auteurs: Arvydas Pociūnas, Liucijus Suslavičius, Vytautas Grigoraitis), l'histoire des automobiles et des camions de l'armée, l'artillerie 1919-1930 (auteur: Arvydas Pociūnas), les uniformes militaires (auteur: Jonas Vaičėnėnis), le service aumônier dans l'armée lituanienne 1919-1929 (auteur: Rytas Narvydas), le service de topographie guerrière (auteur: Algirdas Antanas Gliozaitis), les armeries de Linkaičiai (auteur: Jurgis Mikaila), les organisations militaro-publiques (auteurs: Gintautas Surgailis, Aušra Jurevičiūtė, Romas Juzefovičius). Nous avons aujourd'hui un texte publié et statistique, concernant les chiffres de l'armée lituanienne pendant la période 1920-1939 (auteur: Jonas Vaičėnėnis). Il faut aussi mentionner le

travail de préparation de la publication encyclopédique en plusieurs volumes réalisé actuellement *Les officiers de l'armée lituanienne : 1918-1953*.

Considérant toute la période étudiée, il est possible de s'apercevoir qu'il n'y a presque pas d'études consacrées à l'histoire des différents services, unités ou structures militaires. Il faut aussi noter que l'histoire des régiments d'infanterie et de cavalerie, la vie quotidienne, les traditions et les fêtes de l'armée n'ont pas été largement étudiées jusqu'à présent. On devrait accorder une attention bien plus grande aux recherches historiques sur l'Union des Francs-Tireurs (Šauliai) lituaniens de la période examinée, qui a été une partie à part entière de l'armée lituanienne à partir de 1935.

SUMMARY

Studies of the Lithuanian Army in the Period from 1921 to 1940

Jonas Vaičenonis

So far there have been no historiographic studies focusing on the Lithuanian army during the period of the first Lithuanian Republic. Therefore, the present article attempts to overview exhaustively what has been written on the topic. The present paper, however, does not include the historiography of the military aviation and navy, because they require a separate investigation.

There still does not exist a clearly set division of the periods of the Lithuanian army in the first Lithuanian Republic. The author of the present article suggests distinguishing four periods of the army from 1918 to 1942, i.e. (1) 1918-1920, (2) 1921-1926, (3) 1927-1934 and (4) 1935-1940. On the basis of these distinctions of the army periods, other historiographic studies of the Lithuanian Army are overviewed.

The studies of the Lithuanian Army between the two World Wars include two encyclopaedic monographs by Vytenis Statkus (Lithuanian armed forces in 1918-1940) and Gintautas Surgailis (the Lithuanian army in 1918-1998). The issues that are analysed in greater detail encompass such topics as the history of armoured troops (by Arvydas Pociūnas, Liucijus Suslavičius and Vytautas Grigoraitis), the history of military automobiles and trucks, the artillery of the army in 1919-1930 (by Arvydas Pociūnas), military uniforms (by Jonas Vaičenonis), the service of war clergy in the Lithuanian army in 1919-1929 (by Rytas Narvydas), the service of war topography (by Algirdas Antanas Gliožaitis), ammunition workshops in Linkaičiai (by Jurgis Mikaila) and military-public organisations (by Gintautas Surgailis, Aušra Jurevičiūtė and Romas Juzefovičius). A statistical analysis of the Lithuanian army in 1920-1939 was carried out and published by Jonas Vaičenonis. It also should be noted that currently a voluminous encyclopaedic study *Officers in the Lithuanian Army in 1918-1953* is being prepared.

It can be observed in the list above that there exist no studies of specific services of the Lithuanian army and historical overviews

of certain military units. A number of other under-investigated topics include the history of infantry and cavalry troops, as well as the everyday life, traditions and festivals of the army. There have been very scarce investigations in the field of the history of commandant's headquarters. The history of the Rifle Union in the period under analysis also requires more exhaustive studies, since it has been a part of the Lithuanian army since 1935. Another issue that should be seriously considered is the necessity to prepare and publish a collection of the most important documents of the army of the first Lithuanian Republic.